

MARCIN POPRAWA

Badania dyskursu publicznego w świetle stylistyki polskiej — tradycja, teraźniejszość, perspektywy

Abstrakt

Artykuł ma charakter przeglądowy, przedstawia dokonania polskiej stylistyki i tekstologii w dziedzinie badań nad dyskursem publicznym. W części pierwszej pokazane zostały przemiany szkół lingwistycznych związane z ewolucją szkół dyskursowych (od analizy dyskursu po krytyczną analizę dyskursu), które dokonały się na skutek zapożyczenia koncepcji badawczych nauk humanistycznych i społecznych poświęconych analizie języka w komunikacji społecznej, medialnej i politycznej, a także wpływ lingwistyki na kształtowanie się analizy dyskursu w tychże dziedzinach badawczych (np. w socjologii). W części drugiej dokonano syntezy badań nad polskim dyskursem publicznym wraz z próbą zakreślenia pola badawczego i syntezy terminologii badawczej.

Słowa kluczowe: dyskurs publiczny, analiza dyskursu, krytyczna analiza dyskursu, język w komunikacji społecznej.

Uwagi wstępne¹

W artykule tym próbuję dokonać przeglądu badań nad dyskursem publicznym, głównie w świetle osiągnięć rodzimej stylistyki, nawiązując do zreferowanych w wielu opracowaniach monograficznych², artykułach przeglądowych i tomach pokonferencyjnych³ koncepcji metodologicznych. Przywołana już we wstępie całkiem pokaźna kolekcja prac świadczy o tym, że polskie badania tekstów pojawiających się w publicznym obiegu mają ugruntowaną pozycję; termin *dyskurs publiczny* (z jego odmianami

¹ Niektóre zagadnienia opisane w tym artykule zostały zreferowane przeze mnie podczas konferencji *Stylistyka 2010 — bilans i perspektywy* zorganizowanej w dniach 21–23 IX 2010 roku przez Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Opolskiego.

² Por. m.in.: Duszak 1998, 2010, Duszak, Fairclough 2008, Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, Labocha 2008, Witosz 2009a, Grzmil-Tylutki 2007, 2010, Miczka 2002.

³ Między innymi: Gajda, Krauz 2005, Kamińska-Szmaj, Piekot, Zaśko-Zielińska 2006, Witosz 2006, Bilut-Homplewicz, Czachur, Smykała 2009a i 2009b, Bogołębska, Worsowicz 2010.

polityczny, medialny, społeczny, ideologiczny itp.) wybrzmiewa coraz częściej w tytułach wartościowych serii wydawniczych (por. „Tekst i Dyskurs — Text und Diskurs”), dołączanych do listy kanonicznych dla światowej „dyskursologii” opracowań na temat tekstu–dyskursu–społeczeństwa⁴, i pojawia się w problematyce wielu rodzimych konferencji akademickich, a „na naszych oczach — jak pisze Bożena Witosz (2009b: 69) — tworzy się paradygmat *analizy dyskursu*”. I jak poszerza się krąg zainteresowań naukowych, tak też niemalże w każdym opracowaniu podejmującym tematykę analizy dyskursu, a szczególnie dyskursu publicznego, przewija się myśl, że problemy dotąd opisane nie zamykają rejonów refleksji lingwistycznej, a wiele taksonomii metodologicznych wciąż czeka na uporządkowanie terminologiczne.

Lingwistyczne podstawy badań nad dyskursem publicznym

1. Badania dyskursu publicznego to propozycja integracji wielu prądów naukowych współczesnego językoznawstwa z naukami społecznymi, kulturowymi i historycznymi. Wstępnie przyjmijmy, że zmierzają one do pokazania związków między tekstami pojawiającymi się w społecznym obiegu (por. Czyżewski, Kowalski, Piotrowski 1997, Horolets red. 2008) a społeczno-kulturowymi kontekstami ich „zanurzenia” (por. Chruszczewski 2011), użycia i oddziaływania. Z jednej strony więc mają na celu wykrycie dynamicznych, performatywnych kategorii tekstowych i semiotycznych zawiązujących relacje między podmiotami komunikacji społecznej (publicznej), z drugiej strony zaś — służą poszerzeniu refleksji na temat porządku społecznego (relacji międzyludzkich), systemu aksjologicznego (mentalnego, ideowego), zwyczajów komunikacyjnych (werbalnych i niewerbalnych) wyłaniających się z tych przekazów.

Tak ukierunkowane analizy zmierzają zatem do odpowiedzi na co najmniej dwa pytania:

1) jakie „struktury i procesy” komunikacyjne/językowe/tekstowe ustanawiają/kształtują relacje między podmiotami komunikacji publicznej?

oraz:

2) jaka wiedza na temat społeczeństwa (jego tożsamości grupowej, mentalności, przynależności do różnych wspólnot komunikacyjnych) oraz procesów komunikacyjnych i reguł ich użycia/funkcjonowania wyłania się z tekstów/dyskursów (por. Dijk van 2001)?

⁴ Warto w tym miejscu przypomnieć spopularyzowane dzięki edycji zbiorowej monografii pod red. T.A. van Dijka (2001) oraz A. Duszak i N. Fairclougha (2008) następujące czasopisma: „Discourse Studies”, „Discourse and Society”, „Critical Discourse Studies”, „Journal of Language and Politics”; obszerna ich bibliografia także w najnowszej monografii P.P. Chruszczewskiego (2011). Należy również przywołać niezwykle wartościowe omówienie dorobku francuskiej szkoły analizy dyskursu w pracach H. Grzmil-Tylutki (2007, 2010) oraz dorobku niemieckiej szkoły analizy tekstu i dyskursu z antologii pod red. Z. Bilut-Homplewicz, W. Czachura i M. Smykały (2009a).

Badania dyskursu publicznego obejmują takie tematy, jak między innymi: ‘tekst jako źródło interpretacji procesów w sferze władzy, ideologii i systemów (rytuałów) społecznych’ (por. Duszak 2010); ‘język jako zbiór powszechnie podzielanych stereotypów, mitów społecznych ujawniających i manifestujących podmiotowość, tożsamość i przynależność grupową uczestników komunikacji publicznej (społecznej)’ (por. Bartmiński 2006, 2008, Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009; Gajda 2001a); wreszcie — ‘strategie komunikacyjne i sposoby uzgadniania–konfrontowania opinii/wiedzy i zbiorowych wyobrażeń na temat ważnych i głośnych wydarzeń w życiu społecznym i publicznym’ (por. Kamińska-Szmaj 2001).

2. Badania dyskursu (na różnych jego poziomach: od *analizy konwersacyjnej*, przez *analizę dyskursu* po *krytyczną analizę dyskursu*) to jedna z najważniejszych „wielkich teorii językoznawczych” (określenia: Paveau i Sarfati 2009) drugiej połowy XX wieku i początków wieku XXI, gdyż pozwalają wnikliwie poznać performatywny i dynamiczny charakter tekstów widzianych jako interakcyjne i intersemiotyczne „wytwory–rezultaty–produkty zdarzeń komunikacyjnych” (Dijk van 2001, Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009: 31–35). Nie znaczy to wcale, że lingwistyka (a stylistyka w szczególności) milczała na temat relacji między językiem–społeczeństwem–kulturą do czasu wyłonienia się „orientacji dyskursowej” (określenie: Gajda 2005: 13). Współczesne analizy tekstów i dyskursów w perspektywie integracjonizmu, holizmu naukowego, inaczej tzw. humanistyki zintegrowanej⁵, wiążą się z przemodelowaniem i rozwojem studiów osadzających język w relacji do kultury (entolingwistyka/lingwistyka kulturowa), społeczeństwa (socio-lingwistyka), myślenia/poznania (retoryka–pragmatyka–kognitywizm).

3. Nie tylko kontekst badań (język–społeczeństwo–władza) sprawia, że językoznawcy zajmujący się dyskursem publicznym zmuszeni są do poszukiwania coraz to nowszych narzędzi opisu. Sprawę komplikuje fakt, że jesteśmy świadkami ważnych procesów, które powodują przewartościowanie tradycyjnych modeli badawczych lub zastępują ich nowym spojrzeniem — zarówno na przedmiot opisu, jak i zakres postępowania analitycznego oraz interpretacyjnego.

Najważniejszym źródłem wątpliwości badawczych w rejonie stylistyki i teksteologii są przeobrażenia na poziomie tekstów. Rozwój technologii doprowadził bowiem do tego, że wzrosła ranga komunikacji wizualnej (ikonograficznej), w której cieniu pojawiają się struktury werbalne. Zarówno w mediach, jak i w przestrzeni publicznej (np. w miejskim pejzażu reklam, billboardów, ulotek, graffiti) obcuje my z hybrydycznymi (multimodalnymi/polifonicznymi) przekazami, co powoduje, że w stylistyce coraz częściej przywoływana jest (wywodząca się z formalizmu rosyjskiego) kategoria tekstu kultury jako złożonej i intersemiotycznej struktury,

⁵ O tych pojęciach szerzej w: Piekot 2006b, Pawłowski 2010. Także wystąpienia S. Gajdy, J. Bartmińskiego i B. Witosz podczas Zjazdu Polonistów w Krakowie, 2004 — „Postscriptum” 2004/2005, nr 48–29.

w której rozkodowaniu muszą być wykorzystane narzędzia semiotyki, szczególnie wizualnej (por. Rose 2010, Chandler 2011).

Badacze dyskursu jednomyślnie także wskazują, że następuje wizualizacja i technologizacja komunikacji i dyskursu publicznego (Duszak 2010, Gajda 2010), a nawet zmiana wzorców odczytywania tekstów — z logocentrycznego na korzyść percepcji multisensorycznej (Piekot 2006b: 14–15). Nowa szata tekstów spowodowała, że dyskursywna praktyka badawcza — jak pisze Bożena Witosz — „wymusiła wydobycie z kategorii tekstu uśpionego dotąd potencjału transsemiotycznego” (2009a: 63).

Kolejne problematyczne zjawisko to przeobrażenia kategorii gatunkowych i stylistyczno-komunikacyjnych. Powszechnie podzielana jest teza o „rozmywaniu się” granic między gatunkami, o „hybrydyczności” ich form, co doprowadziło do przemodelowania tradycyjnych podziałów stylistyki funkcjonalnej, a właściwie zastąpienia różnych odmian języka pojemną znaczeniowo kategorią dyskursu⁶.

Wreszcie, spoglądając z wcale nieodległej perspektywy czasowej na losy polskiej tradycji analizy dyskursu, można wyznaczyć w niej kilka wewnętrznych przeobrażeń, procesów rozwojowych i punktów zwrotnych. W tym miejscu warto nadmienić, że wyłaniają się liczne nowe kierunki badań czerpiące z „gramatyki tekstu” (m.in.: Żydek-Bednarczuk 2005, Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009), a w nowej odsłonie metodologicznej pojawia się analiza konwersacyjna: rzadziej na użytek socjolingwistyki, częściej — do opisu przeżyć i językowych znaków pamięci społecznej zawartych w rozmowach, wywiadach i filmach dokumentalnych (chodzi głównie o prace inspirowane metodologią *oral history*).

Wszystkie te procesy spowodowały, że na poziomie badań stylistycznych i tekstologicznych w konsekwencji wyłoniła się *metodologia bricolage'u* (Gajda 2004/2005; 2006), która powoduje, że stawiane przez badaczy komunikacji publicznej pytania o cel/powodzenie/miejsce *analizy dyskursu* w naukach lingwistycznych niejako włączają się w dyskusję rozbrzmiewającą na ten temat w perspektywie nauk społecznych. Warto więc w tym miejscu zestawić konstatację Ireny Kamińskiej-Szmaj (2011: 71), odzwierciedlającą stan współczesnych badań nad dyskursem publicznym i politycznym:

Niemal we wszystkich opracowaniach, wykorzystujących narzędzia analizy dyskursu, podkreśla się niejednoznaczność, rozmycie, mglistość pojęcia *dyskursu*, co nie zmienia faktu, że stał się on bardzo popularny i coraz częściej właśnie tym terminem określa się swój przedmiot badań [...] Te konsekwencje metodologiczne to przede wszystkim deklaracja poszerzenia zainteresowań na trzy wymiary komunikacji, tzn. użycie języka, na przekazywanie wiedzy, przekonania, idei i emocji oraz na interakcję [...], i zastosowanie odpowiednich procedur badawczych wraz z przyjęciem kierunku analizy, którą można rozpocząć od zdarzenia komunikacyjnego, dochodząc do jego wytworu (czyli od dyskursu do tekstu), czy też postąpić odwrotnie.

⁶ Szczegółowo te problemy omawia B. Witosz (2006, 2009a); o zmianach perspektywy metaopisowej dyskursu publicznego i politycznego w artykule I. Kamińskiej-Szmaj (2011).

ze stanowiskami autorów podręczników akademickich poświęconych dyskursowi w-
dzianemu z perspektywy nauk społecznych — por. uwagi Ruth Wodak (2011: 11):

Tekst i dyskurs to pojęcia, których użycie w naukach społecznych gwałtownie się upowszechnia. Niemal żaden artykuł czy referat naukowy nie obejdzie się bez ponownej analizy tych pojęć wspartej cytatai z autorów takich jak Michael Foucault, Jürgen Habermas, Chantal Mouffe, Ernesto Laclau i wielu innych [...]. Prowadzi to do dezorientacji, która z kolei wywołuje liczne opinie krytyczne i nieporozumienia [...]

czy Daniela Howartha (2008: 13):

Nie ma bowiem powszechnej zgody co do tego, w jaki sposób pojęcia i metody analizy dyskursu można operacjonalizować. [...] Badacze dyskursu muszą stale konfrontować swoje abstrakcyjne teorie i pojęcia z problemami empirycznymi, wypracowywać nowe interpretacje i dowodzić, że ich badania są źródłem „wartości dodanej” w rozumieniu i wyjaśnianiu świata społecznego.

Analiza dyskursu we współczesnej stylistyce — integracja perspektyw badawczych

1. Polskie badania stylistyczne i tekstologiczne nad dyskursem są konsekwencją przeobrażeń metodologicznych w zakresie lingwistyki tekstowej, hermeneutyki literackiej teorii intertekstualności oraz pragmatolingwistyki. W sensie procedury badawczej sprowadza się to do zastąpienia paradygmatów strukturalistycznych przez eklektyczne modele badawcze, które odsłaniają socjologiczne, semiotyczne i retoryczno-perswazyjne aspekty komunikacji⁷.

Początków tych procesów należy upatrywać w modyfikacji ważnych ustaleń teoriotekstowych poczynionych w kręgu badawczym Renaty Marii Mayenowej czy Teresy Dobrzyńskiej (od lat 70. XX wieku), punktu oparcia zaś — w adaptacji ważnych ustaleń lingwistyki tekstu pojawiających się na gruncie językoznawstwa anglosaskiego i germańskiego (por. Gajda 2005; 2006; Labocha 2008; Witosz 2009a, 2009b), częściowo też francuskiego (Miczka 2002, Grzmil-Tylutki 2010).

Polska *stylistyka dyskursywna* (termin zaproponowany przez S. Gajdę 2005) rozwinęła się w różnych wariantach, głównie od końca lat 90. poprzedniego wieku, a w stopniu znaczącym — dzięki popularyzacji monografii (polskich i zagranicznych) odsłaniających różne oblicza komunikacji oraz tekstu pokazywanego coraz częściej jako złożony, dynamiczny, interkomunikacyjny i intersemiotyczny proces/zdarzenie o charakterze społeczno-kulturowym. Grunt dla współczesnych analiz dyskursu, w tym publicznego, politycznego, medialnego i innych, przygotowały więc prace o rodowodzie lingwistycznym (Duszak 1998, Dijk van 2001, Miczka 2002), a także

⁷ Por. rozważania dotyczące zmian w paradygmatach współczesnego językoznawstwa poczynione m.in. przez A. Pawłowskiego (2010), A. Kiklewicz (2012), także zreferowaną przez P. Chruszczewskię dyskusję na temat paradygmatu komunikacyjno-dyskursywnego w lingwistyce (2011: 199–263).

socjologiczno-psychologicznym (Czyżewski, Kowalski, Piotrowski red. 1997; rozdział o analizie konwersacyjnej w: Nęcki 2001).

Ważnych monografií teoretycznych na ten temat przybywa; wydaje się, że nie sposób ich wszystkich ogarnąć w jednym artykule, gdyż taki stan badań domaga się opracowań na miarę „przewodnika po polskiej analizie dyskursu”. W tym zbiorze kanoniczne miejsce zapewne znalazłyby najnowsze syntezы na temat: miejsca analizy dyskursu w stylistyce (Witosz 2009a), relacji między tekstem a dyskursem (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, Żydek-Bednarczuk 2005), wreszcie monografie poświęcone analizie dyskursu w świetle lingwistyki francuskojęzycznej (Grzmil-Tylutki 2007, 2010).

Inspirujące również dla badaczy analizy dyskursu publicznego, prowadzonej w rodzimych ośrodkach językoznawczych, są „lingwistycznie ukierunkowane” prace z zakresu nauk społecznych (m.in.: Howarth 2008, Horolets red. 2008) czy anglosaskie studia poświęcone krytycznej analizie dyskursu — *Critical Discourse Studies*, CDA (Duszak, Fairclough 2008, Duszak 2010), a nawet studiom kulturowym — *Cultural Studies* (Barker 2005).

Analiza dyskursu jest więc metodą atrakcyjną poznawczo, gdyż pozwala językoznawcom opisywać zjawiska komunikacyjne w perspektywie społeczno-polityczno-kulturowej, a właściwie zapożyczać narzędzia z innych dyscyplin (jak socjologia społeczna, psychologia społeczna, semiotyka, teoria kultury itp.). Nieodmiennie jednak w polskich studiach coraz częściej odzywa się głos, że kategoria dyskursu jest nie tylko nieprecyzyjna, gdyż odnosi się do wielu pojęć stylistyczno-komunikacyjnych znanych już w tekstologii i genologii, ale przede wszystkim dlatego, że niekiedy mylnie się ją utożsamia z kategorią tekstu⁸.

Najważniejsze rejony wspólnych badań między stylistyką a szkołami dyskursu (analizą dyskursu, krytyczną analizą dyskursu, analizą konwersacyjną) dotyczą

⁸ Wieloznaczność terminu *dyskurs* w nazewnictwie nauk humanistycznych oraz w języku potocznym pokazała D. Brzozowska na podstawie analizy semantycznej ok. 500 kolokacji zawierających leksem *dyskurs* (Brzozowska 2010: 14). Natomiast B. Witosz, dokonując rewizji wielu ustaleń teoretycznych zawartych w pracach polskich oraz obcojęzycznych poświęconych analizie dyskursu, pisze, że „dyskurs może być rozpatrywany na poziomie: konkretnej wypowiedzi, stylu indywidualnego, gatunku tekstu, rodziny różnogatunkowych wypowiedzi połączonych wspólną tematyką, rodziny wypowiedzi wyróżnionej ze względu na ich występowanie nacechowane ideologicznie, rodziny wypowiedzi wyodrębnionych ze względu na przynależność instytucjonalną ich przedmiotów, rodziny wypowiedzi wyodrębnionych ze względu na ich przynależność do określonej formacji kulturowej” (B. Witosz 2009a: 58; pogrubienia — M.P.). Ciekawą próbę uporządkowania znaczeń terminu *dyskurs*, zawartą we francuskiej szkole analizy dyskursu Dominique Maingueneau, przybliżyła z kolei H. Grzmil-Tylutki. W tej koncepcji badawczej dyskurs może być odczytywany m.in. jako makroakt mowy (jednostka ponadzdaniowa), która odznacza się następującymi właściwościami: ma charakter ukierunkowany w relacjach nadawczo-odbiorczych (pragmatycznych); jest formą działania między podmiotami dyskursu; jest interaktywny (rozgrywa się w przestrzeni interpersonalnej); jest skontekstualizowany (kontekst jako jeden z najważniejszych składników); ma charakter podmiotowy (subiektywność, modalność, tożsamość podmiotu); podlega normom (instytucjonalnym); funkcjonuje w interdyskursie (Grzmil-Tylutki 2007: 24–25).

inspiracji płynących z metodologii tekstologicznych, pragmatyngwistycznych oraz kognitywistycznych. Jak wiadomo, każda z nich w obrębie swoich zainteresowań przyjęła inne spojrzenie na procesy komunikacyjne. Mianowicie w ujęciu **pragmatyngwistycznym** zwraca się przede wszystkim uwagę na znaczenie i charakter aktów mowy w różnych sytuacjach komunikacyjnych, a dyskurs traktowany jest jako proces komunikacyjny polegający na przenikaniu się znaczeń odczytywanych podczas złożonych interakcji nadawcy z odbiorcą. W koncepcji komunikatywistycznej głównie rozpatrywano takie stylistyczne eksponenty dyskursów (pisanych i mówionych):

- procesy mentalne w rozmowie (konwersacji) i ich organizacja na poziomie ideacyjnym (znaczeniowym), interakcyjnym (interpersonalnym) oraz tekstowym;
- „język w użyciu”, czyli zespół strategii komunikacyjnych (rozbudowanych aktów mowy) i norm komunikacyjnych właściwych badanej sytuacji komunikacyjnej;
- zespół makroaktów mowy i stylów interakcyjnych charakterystycznych dla różnych kontaktów językowych międzyspołecznych i międzykulturowych.

Punktem oparcia dla tej komunikacyjnej perspektywy dyskursu jest więc teoria aktów mowy i relewancji językowej (J.L. Austina, J.R. Searle’a, P.H. Grice’a, G. Leecha) odczytana w świetle funkcjonalnej koncepcji Michaela Hallidaya⁹.

Dyskursy zaś w perspektywie **tekstologicznej** badano pod kątem takich zjawisk, jak:

- aktualizacja (użycie) tekstu w określonej sytuacji komunikacyjnej (tekst jako „wydarzenie komunikacyjne”);
- proces konceptualizowania i aktualizowania treści, struktury i spójności w tekstach (np. gramatyka tekstu, teoria makrostruktur i superstruktur dyskursu);
- procesy interpretacji tekstów oparte na wnioskowaniu, rozumowaniu i tworzeniu związków z innymi tekstami (intertekstowość oraz intergatunkowość).

Nowe oblicza teorii dyskursu pojawiły się wraz z rozwojem kognitywizmu. Uwagę skierowano na opis zjawisk mentalnych (psychicznych) zachodzących na różnych poziomach komunikacji. W tym duchu zatem stylistyka **kognitywna** odsłoniła towarzyszące tekstom (i zdarzeniom komunikacyjnym) ramy mentalne, skrypty, scenariusze komunikacyjne (por. Miczka 2002).

Dzięki stylistyce kognitywnej wiemy więcej na temat procesów konceptualizowania znaczeń (obrazów świata), związków między praktykami komunikacyjnymi różnych podmiotów a zawartymi w tekstach wzorcami myślenia (wartościowania świata, rozumienia tożsamości indywidualnej i zbiorowej). Ten „stałe otwarty” paradygmat badawczy — jak się wydaje — podąża w kierunku oglądu psychiczno-mentalnego wyposażenia wielu dyskursów, jak między innymi pamięć społeczna, podmiotowość, tożsamość (por. liczne opracowania lubelskiej szkoły etnolingwistycznej J. Bartmińskiego).

⁹ Por. Dijk van 2001; Awdiejew, Habrajska (2004, 2006).

2. Przedstawione nurty badań stylistyki i tekstologii, zmierzające do wykrycia praktyk komunikacyjnych we współczesnym życiu społecznym, są niewątpliwie znakiem przeobrażeń w wewnętrznych dyscyplinach językoznawczych, które można by objąć zaproponowaną przez Stanisława Gajdę metonimiczną nazwą „orientacja dyskursowa” (2005, 2006). Według opolskiego lingwisty współczesne losy studiów nad dyskursem należy wiązać jednak z szerszymi, wykraczającymi poza ramy językoznawstwa, przemianami w naukach humanistycznych. W nowym modelu poznawczym nauk humanistycznych i społecznych wiele zjawisk interpretuje się na tle szerszego tła; w wypadku języka tę sytuację poznawczą ustalają relacje do systemów społecznych i kulturowych (por. Gajda 2006). W tym świetle lingwistyka (rozmaicie ukierunkowana: od socjolingwistyki przez etnolingwistykę po politolingwistykę) tłumaczy, inspirując się osiągnięciami innych nauk o społeczeństwie, jego kulturze i komunikacji, jak za pomocą języka tworzymy/podtrzymujemy/zrywamy relacje społeczne (jak język determinuje nasze więzi z innymi ludźmi/grupami) oraz jak zrytualizowane formy kontaktów międzyludzkich/społecznych, systemy (instytucjonalne, kulturowe, społeczne, polityczne) determinują wybierane przez nas wzorce zachowań komunikacyjnych (style komunikacyjne/scenariusze zachowań językowych), inaczej praktyki dyskursu. Podobne stanowisko przedstawia m.in. Bożena Witosz (2009a: 69), pisząc o miejscu analizy dyskursu w stylistyce:

Badania dyskursu zmierzają do wyjaśnienia tego, w jaki sposób praktyki społeczne konstytuują dyskursy, oraz tego, jak z kolei dyskursy kształtują relacje społeczne wspierane przez określone instytucje, a także w jaki sposób wskazują pozycje przypisane poszczególnym jednostkom.

Analizy dyskursu wyłoniły się więc nie tylko w wyniku kontaminacji metodologii lingwistycznych i nauk społecznych (np. socjologia, psychologia społeczna, antropologia społeczna), lecz przede wszystkim na skutek poszerzenia refleksji o znaczeniach (społecznych, antropologicznych, historycznych), transsemiotycznego oglądu komunikacji między ludźmi. W tej ewolucji interdyscyplinarnych prądów intelektualno-naukowych, znamienych dla humanistyki drugiej połowy XX wieku i kolejnego millenium, zrodziły się badania dyskursowe jako konsekwencja dwóch procesów metodologicznych:

- „zwrot lingwistyczny w naukach społecznych” (polegający na pogłębieniu wiedzy społeczno-kulturowej na temat komunikacji — między innymi poprzez opisanie jej systemów w (post)strukturalistycznych kategoriach językowych);
- „zwrot dyskursowy w lingwistyce” (polegający, jak zostało już to omówione, na odczytaniu performatywnego charakteru zjawisk językowych na tle szerokiego kontekstu społeczno-kulturowego, który determinuje wybór wzorców komunikacji/konceptualizacji i recepcji tekstów).

Dyskurs stał się więc — jak pisze Halina Grzmil-Tylutki, posługując się metaforą ze świata technologii komputerowej — badawczym „interfejsem między dyscyplinami” (2010: 257).

I. „Zwrot lingwistyczny”

To metaforyczne wyrażenie wywodzące się z filozofii L. Wittgensteina i R. Rorty’ego (m.in. Rasiński 2009, Howarth 2008, Czyżewski 2008) tłumaczy się na różne sposoby: z jednej strony jako przekład metodologiczny strukturalistycznej koncepcji języka (F. de Saussure’a, z modyfikacjami Ch. Pierce’a, a potem R. Barthes’a) na poziom innych systemów semiotycznych (np. kultury i jej mitów — koncepcje C. Lévi-Straussa), z drugiej zaś jako wzmocnienie wielu paradygmatów nauk kulturowo-filozoficznych opisujących procesy semiotyczne przez zapożyczenie ścisłych, racjonalnych i deskryptywnych praw językowych.

Najważniejsze jednak spostrzeżenie dotyczy performatywnego charakteru języka, a więc jego kreacyjnej siły służącej powoływaniu nowych bytów komunikacyjnych, relacji, zjawisk i rytuałów społecznych. W socjologicznie zorientowanych badaniach dyskursu podkreśla się, że język przede wszystkim odsłania mechanizmy rządzące społeczeństwem, a zrytualizowane strategie komunikacyjne i zawarte w języku koncepty mentalne (np. stereotypy, konotacje, metafory i klisze) pomagają w odczytaniu/interpretacji norm i rytuałów społecznych, semiotycznej przestrzeni życia społecznego i tożsamości wspólnot komunikacyjnych (por. Jabłońska 2006, Sztompka 2008, Horolets red. 2008)¹⁰. Z tej dialektycznej relacji (Howarth 2008) wyłania się nowa „hermeneutyka procesów społecznych”, dzięki której „dyskurs wyznacza świat reprezentacji społecznych, a analiza dyskursu je odsłania” (Czyżewski 2008). Stylistyka i tekstologia dostarczyły więc naukom społecznym i humanistycznym narzędzi do opisu m.in. takich zjawisk, jak:

- rola języka w kreowaniu świata społecznego (odwołania do teorii strukturalistycznej F. de Saussure’a w pracach filozoficznych L. Wittgensteina czy antropologicznych C. Lévi-Straussa);
- rola języka (tekstów) w postrzeganiu zawartego w nim obrazu świata (znana w lingwistyce kulturowej teoria relatywizmu Sapira–Whorfa, przywoływana w pracach z zakresu fenomenologii socjologicznej i socjologii interpretatywnej);
- strukturalistyczna koncepcja znaku (służąca do odczytania treści społecznych, mitów i zbiorowych wyobrażeń pojawiających się w „społecznym pejzażu semiotycznym”; głównie na poziomie antropologii kulturowej Lévi-Straussa, semiotologii R. Barthes’a, a także w badaniach komunikacji wizualnej);
- analiza rozmowy (tekstu mówionego) pozwalająca odsłonić nie tylko rytuały konwersacyjne, ale przede wszystkim elementy socjologicznego, psychologicznego

¹⁰ Przykładowo o czterech poziomach interpretacji dyskursywnej w socjologii pisze R. Barczewski (2008), wymieniając m.in. następujące „punkty stykowe” między lingwistyką a socjologią: I. lingwistyczny (użycie języka), II. psychologiczny (opis wzorców i schematów poznawczych, zbioru metod i technik przekazywania treści); III. społeczny (analiza wpływu sytuacji komunikacyjnej na zachowania językowe; interakcja społeczna i kontekst ją warunkujący); IV. filozoficzny (spektrum znaczeń, struktury kategorialne, które kształtują rozumienie wypowiedzi), *ibidem*, s. 75.

oraz kulturowego portretu jej uczestników (głównie prace Z. Harrisa oraz W. Labova, stanowiące podstawy późniejszej analizy konwersacyjnej);

- performatywny charakter języka i tekstów oraz intencjonalnego oddziaływania za pomocą wypowiedzi (wpływ teorii aktów mowy oraz retoryki na badania zmierzające do ujawnienia zjawisk perswazji, manipulacji i nakłaniania w tekstach wykorzystywanych przez władzę lub w sytuacjach konfliktu społecznego).

II. „Zwrot dyskursowy”

Opisany już dokładnie w tym artykule związek między lingwistyką a naukami społecznymi warto odnieść do analizy dyskursu publicznego. Pozwala ona pokazać relacje władzy, dominacji i ideologii w życiu obywatelskim. Na temat perswazyjnych właściwości komunikacji społecznej i propagandy politycznej powstało wiele opracowań. Grunt pod tak współcześnie popularne i chętnie podejmowane tematy wytyczyły anglosaskie teorie komunikacji spopularyzowane już w latach 70. XX wieku między innymi przez Walerego Pisarka (1976). W kanonie lektur lingwistów podejmujących badania nad komunikacją społeczną (polityczną i medialną) pojawiły się ważne ustalenia dotyczące na przykład perswazyjnych technik oddziaływania (nawiązujące do znanego modelu H.D. Lasswella z 1948 roku) oraz manipulacji opinią publiczną na poziomie stereotypów i wykreowanych przez media (propagandę) fałszywych wyobrażeń (chodzi przede wszystkim o odwołania do eseistycznych rozważań W. Lippmana z 1922 roku). Choć są to już klasyczne teorie w polskiej politolingwistyce, ich nowe odczytania można odnaleźć we współczesnej krytycznej analizie dyskursu (CDA). Główne ustalenia tej metody badawczej (Norman Fairclough, Ruth Wodak, Teun van Dijk) sięgają postmarksitowskich koncepcji ‘władzy–dominacji–przemocy symbolicznej–ideologii’ Pierre’a Bourdieu, Michaela Foucaulta czy Jürgena Habermasa, a służą „ujawnieniu mechanizmów, za pomocą których język i znaczenie są wykorzystywane przez władzę, by zwodzić i wyzyskiwać rządzonych” (Howarth 2008: 17).

Koncepcje te — wyprzedzające nominalnie dookreślone studia dyskursowe — pokazane zostały przez polskich lingwistów podejmujących zagadnienie języka propagandy politycznej, zarówno w warunkach monopolu władzy i cenzury reżimowej (por. m.in. Głowiński 1991, Bralczyk 1987/2001, a także materiały z zorganizowanej przez UJ w 1981 roku sesji na temat „nowomowy”, Sambor 1985)¹¹, jak i w systemie demokratycznym (m.in. Kamińska-Szmaj 1994, 2001, 2007, 2011, Ożóg 2004, J. Fras 2006 i wiele innych). Niewątpliwie ważne inspiracje metodologiczne dla dys-

¹¹ W tym miejscu warto przypomnieć, że inspiracją dla polskich badaczy piszących na temat przemocy, dominacji i fałszywej ideologii służącej do zawłaszczania znaczeń na wszystkich poziomach komunikacji społecznej były eseistyczne opracowania poświęcone propagandzie totalitarnej V. Klemperera (*LTI. Z notatnika filologa*, wyd. pol. 1984) oraz F. Thoma (*Drewniany język*, wyd. pol. 1994, wcześniej w obiegu nieoficjalnym).

kursowych badań nad komunikacją społeczną wniosły prace referujące najważniejsze koncepcje M. Foucaulta, P. Bourdieu, J. Habermasa, A. Giddensa, M. Edelmana (głównie wywodzące się z łódzkiej szkoły socjologicznych analiz dyskursu M. Czyżewskiego, por. dość często przywoływany w polskiej lingwistyce *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*, 1997; także Horolets red. 2008).

Bardzo trudno ustalić wszystkie relacje intelektualno-metodologiczne między stylistyką i tekstologią a naukami społecznymi i humanistycznymi (por. recepcje badań w: Witosz 2009a, Grzmil-Tylutki 2010). Wydaje się, że ważnymi odniesieniami dla badaczy dyskursu są między innymi następujące tematy współczesnej humanistyki:

- „archeologia i genealogia” M. Foucaulta — pokazująca rolę tekstów (publicznych-codziennych, werbalnych-niewerbalnych, kulturowych-użytkowych) jako zwierciadła wielu wyobrażeń ideologicznych, konceptów mentalnych i semiotycznych, które wyrażają współczesne relacje władzy i pokazują jej korzenie w dawniejszych (historycznych) porządkach społecznych;
- postmarksistowska szkoła ideologii (A. Gramsci, T. Adorno) — tłumacząca siłę społecznego oddziaływania praktyk komunikacyjnych zawłaszczanych przez grupy (instytucje) społeczne;
- koncepcja socjologii integracyjnej (dramaturgicznej) E. Goffmana — wyznaczająca punkt oparcia dla badań nad rytuałami komunikacyjnymi i psychospołecznymi mechanizmami autoprezentacji;
- teoria racjonalnej komunikacji J. Habermasa — wyjaśniająca (podobnie jak zbiór maksym konwersacyjnych P.H. Grice’a) podstawy debaty publicznej, a więc społecznego przekazywania wyobrażeń na temat ważnych wydarzeń społecznych;
- studia krytyczne nad przemocą (dominacją) symboliczną P. Bourdieu — demaskujące implicytne środki manipulacji, perswazji na poziomie relacji komunikacyjnych i systemów znakowych, głównie w takich systemach społecznych i kategoriach kulturowych, jak władza (symboliczna/instytucjonalna), płeć, kultura medialna i masowa;
- hermeneutyka P. Ricoeura — pozwalająca lepiej ogarnąć przestrzeń semiotyczną tekstu (w tym proces nadawania-odczytywania znaczeń) oraz jego intersemiotyczne/interdyskursywne odniesienia.

Wzajemne związki międzydyscyplinarne spowodowały, że z biegiem lat utworzyła się szkoła analizy dyskursu (*Discourse Analysis*), która w krajach zachodnich uprawiana jest jako osobna dyscyplina naukowa, sprowadzona również do roli osobnego kierunku w dydaktyce akademickiej (por. Duszak, Fairclough 2008, Wodak, Krzyżanowski 2011, Grzmil-Tylutki 2010, Dijk van 2001).

Podsumowując te z konieczności ogólne rozważania, można powiedzieć, że nauki społeczne (w tym szczególnie socjologia) zawdzięczają językoznawstwu narzędzia badawcze dające podstawy opisu tekstów (werbalnych i niewerbalnych) pojawiających się w różnych ważnych społecznie zdarzeniach komunikacyjnych.

Lingwistyka, czerpiąc głównie z socjologii interpretatywnej, fenomenologicznej, krytycznych studiów kulturowych i hermeneutyki, przeniosła na swój grunt podstawy odczytania tła społecznego (ról społecznych, zbiorowych wyobrażeń, rytuałów, relacji władzy, podmiotowości i tożsamości itp.) tekstów w kontekście komunikacji codziennej, publicznej, masowej, instytucjonalnej.

Choć analiza dyskursu ma w naukach humanistycznych ugruntowaną pozycję, wydaje się, że nie wszystkie jej procesy rozwojowe zostały domknięte. Jedne szkoły chowają się w cień, inne zaś sytuują się w miejscach strategicznych tego nurtu badawczego. Sytuacja pierwsza (por. Grzmil-Tylutki 2010) dotyczy analizy konwersacyjnej (*Conversational Analysis*; znana we wcześniejszych odmianach jako etnometodologia, etnografia mówienia). Jest to dziedzina badań, której źródła należy upatrywać z jednej strony w amerykańskiej socjolingwistyce (zapoczątkowanej przez Zelliga Harrisa w 1952 roku, rozwijanej przez Williama Labova, a w sposób donośny od 1974 roku dzięki pracom Harveya Sacksa, Emanuela Schegloffa i Gail Jefferson)¹², z drugiej zaś w socjologii fenomenologicznej/interpretatywnej/dramaturgicznej (reprezentowanej głównie przez E. Goffmana, H. Garfinkela, A. Schütza i innych)¹³.

Głównym założeniem analizy konwersacyjnej jest wydobyć z rozmowy (codziennej, medialnej, publicznej, instytucjonalnej) zasad organizacji pojawiających się w niej ról konwersacyjnych (strategii komunikacyjnych), których porządek (sprowadzający się do intencji wyrażanych przez zmieniające się ‘pytania-odpowiedzi’, inaczej *pary dopasowane/adjacency pairs*, i zmieniające się pozycje nadawczo-odbiorcze, zasada *turn taking*) — odniesiony do tła komunikacji — odzwierciedla panujące w danym systemie społeczno-kulturowym normy, rytuały i relacje między uczestnikami różnych dyskursów (por. Rancew-Sikora 2007).

Do metody tej nawiązywali polscy lingwiści, którzy opisywali różne gatunki konwersacyjne dyskursu publicznego (m.in. wywiady prasowe, Kita 1998, debaty telewizyjne z udziałem polityków, Poprawa 2009, Szkudlarek-Śmiechowicz 2011, a także dyskusje radiowe, Kaszewski 2006, Oskiera 2006). Jeszcze inne odniesienie analiza konwersacyjna znajduje coraz częściej w badaniach narratologicznych

¹² Osobną monografię na temat analizy konwersacyjnej jako praktyki badań rozmów codziennych (z obszernym omówieniem tła badawczego) przedstawiła D. Rancew-Sikora (2007). Najważniejsze metody badań wywiadów i rozmów zostały omówione w syntezach akademickich, takich jak m.in.: Z. Nęcki (2001), S.C. Levinson (2010: 329–442), S. Kvale (2004, 2010), T. Rapley (2010), R. Wodak i M. Krzyżanowski (2011). Obszerne omówienie nurtu etnometodologicznego w monografii P.P. Chruszczewskiego (2011). Na uwagę zasługują także liczne prace szkoły badawczej M. Czyżewskiego (np. opracowanie rozmów radiowych według narzędzi zaproponowanych przez G. Jefferson w: *Rytualny chaos* 1997: 375–415). Należy dopowiedzieć, że podstawy socjolingwistyczne analizy konwersacyjnej zostały wykorzystane w stylistyce polskiej w pracach dotyczących struktury komunikacyjnej rozmów codziennych przez U. Żydek-Bednarczuk (1994) i J. Warchałę (1991), także do tej koncepcji w szkole komunikacyjnej dyskursu odwoływał się zespół G. Habrajskiej i A. Awdiejewa (2004, 2006).

¹³ Więcej na temat „socjologii życia społecznego” i interpretatywno-fenomenologicznej w: M. Czyżewski (1997, 2002, 2008), E. Hałas (2002, 2007), B. Jabłońska (2006), A. Horolets red. (2008).

nad „pamięcią społeczną” i tożsamością. Dyskursolodzy coraz częściej wykorzystują „archiwa pamięci zbiorowej” (a więc kolekcje wywiadów, rozmów codziennych z uczestnikami/świadkami ważnych i doniosłych wydarzeń — por. Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2010), by wydobyć zapisane w nich koncepty mentalne (stereotypy, klisze), domeny symboliczne (por. Nijakowski 2006) przywołujące obraz zbiorowej tożsamości (por. prace nad pamięcią społeczną: Biskupska 2011, Golka 2009, Hałas 2007). Nadmienić trzeba, że źródłem inspiracji dla badań narratologicznych była tzw. morfologia tekstu (Vladimira Proppa — por. liczne opracowania J. Bartmińskiego na ten temat), a zapleczem interpretacyjnym dla wywiadów — metody *oral history* (historii mówionej)¹⁴.

W głównym nurcie współczesnych prądów dyskursowych znajduje się krytyczna analiza dyskursu (*Critical Discourse Analysis*, CDA/KAD). Jest ona konsekwencją rozwoju badań nad dyskursem publicznym, społecznym, medialnym i instytucjonalnym, w których „łączy się analizę lingwistyczną z analizą społecznego kontekstu” (Duszak 2004). Lingwistyczne narzędzia tej dziedziny zostały przygotowane przede wszystkim w szkołach badawczych kierowanych przez Normana Fairclougha (Duszak, Fairclough red. 2008), Teuna van Dijka (2001), Ruth Wodak (2011), także Rogera Fowlera i Güntera Kressa (o źródłach *critical linguistic* zob. Jabłońska 2006), podstawy zaś opisu procesów społecznych wywodzą się głównie z przedstawianych już w tym opracowaniu postmarksistowskich szkół filozoficznych (M. Faucaulta, J. Habermasa, M. Laclou, P. Bergmana i T. Luckmana, P. Bourdieu)¹⁵.

W obrębie tej dyscypliny mieszczą się krytyczne (interpretacyjno-refleksyjne) studia służące demaskowaniu praktyk komunikacyjnych naruszających symboliczny porządek społeczny (normatywne relacje międzyludzkie), a więc głównie „niesprawiedliwych relacji władzy, ideologii, hegemonii oraz uprzedmiotowienia/podporządkowania/magrynalizacji poszczególnych grup społecznych” (Duszak, Fairclough red. 2008: 10). Badacze z tego kręgu — odwołując się do normatywnych wzorców komunikacji społecznej (m.in. teorii racjonalności J. Habermasa) — obnażają procesy i rytuały komunikacyjne oparte na mechanizmach dominacji, manipulacji i agresji. Głównym założeniem jest przekonanie wielu badaczy, że niewłaściwe praktyki komunikacyjne wynikają z konfrontacji stereotypów, ideologii i mitów, którymi posługują się różne wspólnoty komunikacyjne. CDA z jednej stro-

¹⁴ Historia mówiona (*oral history*) to dziedzina badań na pograniczu socjologii i historii. Jej podstawy zostały opracowane m.in. przez badaczy zajmujących się językową ekspresją traumatycznych przeżyć świadków i uczestników Holokaustu (pisze o tym szeroko P. Filipkowski 2010). Natomiast znakomitą analizę pamięci społecznej świadków polskiej transformacji ustrojowej w 1989 na podstawie wywiadów zaprezentowała K. Biskupska (2011). Wiele wniosków zaproponowanych przez opolską badaczkę zostało odczytanych w świetle krytycznej dyskursu. Na temat pamięci społecznej również w pracach L. Nijakowskiego (2006, 2008b), E. Hałas (2007), A. Szpocińskiego (2009) oraz M. Golki (2009).

¹⁵ O socjologicznych i filozoficznych podstawach KAD szerzej m.in. w: D. Howarth (2008), B. Jabłońska (2006), A. Horolets 2008, P. Tomanek (2008), M. Czyżewski (2008); antologie tekstów — m.in. M. Foucaulta, T. Luckmana, Ch. Maffeu, P. Bourdieu — L. Rasiński (2009), A. Godlewski 2004.

ny więc odzwierciedla zagrażające porządkowi demokratycznemu relacje władzy, pokazuje jej wpływ na różne dziedziny życia społecznego (m.in. gospodarkę rynkową, instytucje kultury i administracji, wreszcie media masowe), z drugiej strony zaś — reaguje na formy przemocy symbolicznej ujawniające się z kulturze codziennej i popularnej. Refleksyjne znaczenie CDA należy wiązać z wpisana w podstawy metodologiczne konstatacją, ujawniającą stosunek badacza i przyjętą przez niego normatywno-wychowawczą ocenę zjawisk, które są przedmiotem „krytycznej” analizy (np. zjawiska nierówności społecznej, rasizmu, seksizmu językowego i innych form dyskryminacji). Z tego też względu KAD nazywana jest „kierunkiem o nastawieniu wojującym” (Grzmil-Tylutki 2010: 247).

Okazuje się, że krytyczna analiza dyskursu poszerza refleksje badaczy o kolejne konteksty interpretacyjne; tematy przez nią zaproponowane (np. przemoc językowa i dyskryminacja) znajdują odzwierciedlenie między innymi w studiach nad ideologiami (por. Kamińska-Szmaj, Piekot, Poprawa 2008, 2009), tzw. mową nienawiści (*hate speech*) — na przykład w dyskursach rasistowskich (Nijakowski 2008, Ostrowski 2009), antysemickich (por. Witosz 2010, Riesigl 2010, Kuciński i Krzywiec 2011), czy nad zjawiskiem asymetrii płciowej i seksizmu językowego (por. Szpyra-Kozłowska, Karwatowska 2008).

Krytyczne studia dyskursowe odsłaniają również mechanizmy i procesy komunikacyjne i znaczeniowe w odniesieniu kulturowym. Kategoria władzy, którą zajmuje się CDA, jest traktowana w sensie symbolicznym jako zespół ustanowionych przez dominujące wspólnoty (grupy społeczne) sposobów konceptualizacji znaczeń i teorii (wyobrażeń) kształtujących porządek świata społecznego, istniejące w nim style kulturowe („style bycia/społeczne”)¹⁶. Nasze zwyczaje komunikacyjne — w świetle tej teorii i rozpowszechnionych w uzusie „modnych” etykietek typu: *dress-code*, *mainstream*, *style life*, *design* itp. — kształtowane są więc przez instytucje, lansowane przez nie prądy kulturowe. Przykłady takich praktyk komunikacyjnych można by mnożyć — jedną z nich jest wpływ mediów na nasz sposób rozumienia świata (por. Fiske 1994, 2005, Piekot 2006a), a także wytwarzane przez nie profile tego świata, zbiór zwyczajów językowych i kategorii estetycznych (np. wzorce kultury popularnej i komercyjnej¹⁷) i systemów semiotycznych (np. rola obrazów i kultury audiowizualnej).

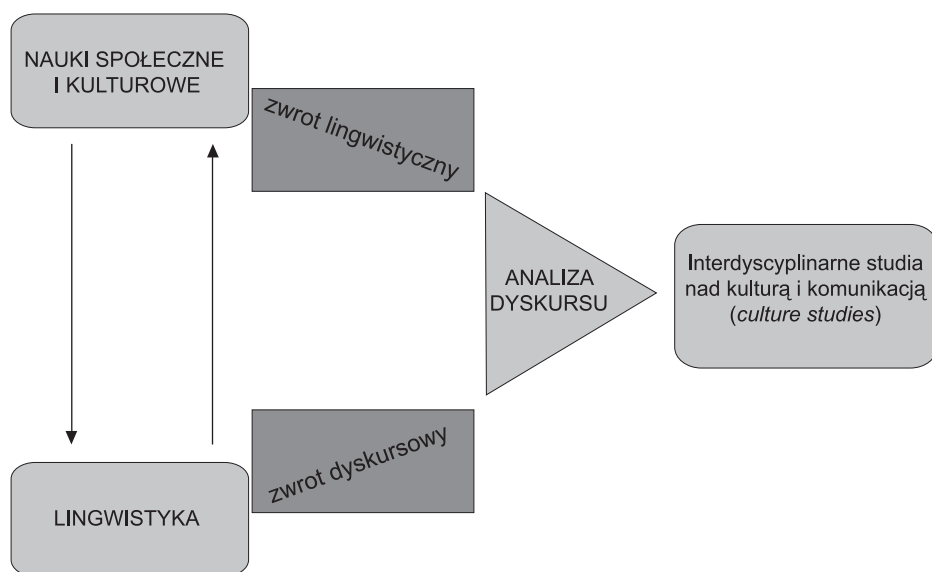
¹⁶ Kategoria stylu w obrębie KAD, jak pisze A. Duszak, leży u podłoża badań o nastawieniu dyskursywno-krytycznym, jest ona pojmowana nie tylko jako struktura komunikacyjna, lecz także jako kategoria semiotyczna widoczna w „zachowaniach wybranych jednostek, (czołowych) przedstawicieli określonych grup (klas, społeczności, sieci, kultur)” (2010: 41), m.in. w sposobie bycia, zachowaniach autoprezentacyjnych, również w obszarze komunikacji społecznej (np. w sferze kultury, mediów, biznesu) itp.

¹⁷ Por. uwagi Z. Klocha dotyczące kultury masowej i popularnej: „Dyskurs kultury masowej, sam w sobie zróżnicowany wewnętrznie, jest konstruowany przez różne teksty [...] Są to formacje dyskursywne, które i rozpowszechniają „schematy poznawcze”, kształtujące „matryce” świadomości społecznej, związane z określonymi stereotypami: ideologicznymi, politycznymi, społecznymi, edukacyjnym, artystycznymi (Kloch 2006: 23).

Te zagadnienia coraz częściej wprowadzają analizę dyskursu na teren badań kulturowych, których zadaniem jest odkrycie teorii, prądów intelektualnych i wiedzy symbolicznej odpowiedzialnych za reprodukcję dyskursów (por. studia na temat semiotyki życia publicznego — Kloch 2006). Inaczej mówiąc, badacze zainteresowani ideologicznymi właściwościami takich kategorii, jak np. płeć, globalizacja, etniczność, ekologia, ruchy społeczne itp., inspiracji szukają w teoriach kultury. Jesteśmy świadkami powstawania studiów kulturowych (*Discourse Studies*), które — podobnie jak CDA — „są międzydyscyplinarną lub postdyscyplinarną dziedziną badawczą, w obrębie której zgłębia się kwestie wytwarzania i wpajania ludziom określonych map znaczenia”, a więc „przypisuje się im rolę demistyfikacyjną, która polega na ujawnianiu skonstruowanego charakteru tekstów kulturowych oraz tkwiących w nich mitów i ideologii” (Barker 2005: 35).

Studia te ugruntowały swoją pozycję przede wszystkim w badaniu wizualności (ikonograficznych tekstów kultury, por. Rose 2010) i wydaje się, że mogą być kolejnym poziomem ewolucji prądów dyskursowych, także na poziomie stylistyki i tekstologii (por. Witosz 2009a).

Przegląd analiz dyskursu i rozwój ich metod przedstawia rysunek 1:

Ryc. 1. Rozwój metodologiczny analizy dyskursu — opracowanie własne

Modele komunikacyjne dyskursu publicznego — próba zarysu

Badania komunikacji publicznej (w jej różnych odmianach) w obrębie stylistyki mają dość długą tradycję. Głównie zajmowano się opisem strategii komunikacyj-

nych o charakterze perswazyjnym i właściwości języka używanego przez przedstawicieli świata mediów, polityki, reklamy. Na przełomie XX i XXI wieku nowe inspiracje metodologiczne wniosły prace z zakresu socjologicznej analizy dyskursu oraz teorii polityki i komunikowania masowego¹⁸, które zmieniły sposób oglądu języka polityki, mediów, reklamy w szerszej perspektywie komunikacyjnej i w relacji do systemów politycznych, medialnych, społecznych, czego śladem zmiana tytułów wielu opracowań, w których kategoria *języka X (-a)*, *języka w X (-e)* została zastąpiona pojęciem *dyskursu*.

Sfera komunikacji publicznej — w nowej odsłonie — została więc opisana pod kątem pojawiających się w nich praktyk/działań komunikacyjnych (np. strategie zachowań językowych o charakterze perswazyjnym i manipulacyjnym, style konwersacyjne, różne odmiany gatunkowe) oraz procesów komunikacyjnych, które utrwalają relacje społeczne i porządek aksjologiczny różnych wspólnot dyskursu (m.in. system podzielanych przez nie wartości, wyobrażeń, mitów, symboli i stereotypów). Badacze zrekonstruowali zatem najważniejsze zjawiska dyskursu publicznego na poziomie ideacyjnym oraz interakcyjnym (tzw. style i rytuały konwersacyjne, por. Witosz red., 2006). Opisano zarówno wzorce komunikacyjne w świecie polityki (por. Bralczyk 2003, Ożóg 2004), jak i profile medialne różnych wspólnot ideologicznych uczestniczących w życiu zbiorowym (Bartmiński 2008).

Na ogół wiemy więc, jakie zjawiska mieszczą się w obrębie dyskursu publicznego, wciąż niedookreślony jest jego status. W tym miejscu chciałbym zatem zarysować sieć relacji, jakie pojawiają się na tym obszarze komunikacji. Punktem odniesienia mogą być koncepcje przedstawione w pracach socjologów i politologów, oparte na teoriach makroprocesów komunikacyjnych (m.in. J. Habermasa i A. Straussa). W świetle tych rozważań dyskursem publicznym określa się „całokształt przekazów znajdujących się w społecznym obiegu”, „sferę publicznego komunikowania się”, w obrębie której mieszczą się przekazy polityczne, instytucjonalne, medialne, a także praktyki komunikacyjne różnych „światów społecznych” (wspólnot kulturowych i ideologicznych) — (M. Czyżewski, Kowalski, Piotrowski 1997, por. Gajda 2001a). Jest to więc najwyższy poziom komunikacji społecznej, w której konfrontowane są opinie na ważne społecznie tematy (dotyczące polityki, nauki, kultury, religii, gospodarki, historii, tożsamości zbiorowej itp.). Podobne stanowisko przedstawia Janina Fras (2006), utożsamiając dyskurs publiczny z debatą publiczną, uznając ją za makroakt komunikacji publicznej (społecznej), i przypisując jej takie właściwości, jak między innymi: powszechność, wielogłosowość, pluralizm, szeroki krąg odbiorców¹⁹.

¹⁸ Między innymi: Czyżewski, Kowalski, Piotrowski 1997, Bralczyk, Mosiołek-Kłosińska 2001; Fras 2006; B. Dobek-Ostrowska 2004 — szerzej o „rodowodach” tych badań w pracach I. Kamińskiej-Szmaj (2001, 2007, 2011).

¹⁹ W eksplikacji badaczki debata publiczna to „zbiorowe rozważanie — współcześnie zawsze z udziałem mediów masowych — istotnej społecznie kwestii, proponowanie alternatywnych rozwiązań, zwłaszcza instytucjonalnych, rozważanie scenariuszy wydarzeń, konfrontowanie pamięci różnych

Jeśli zatem przyjąć założenie, że przedmiotem debaty publicznej są powszechnie nagłaśniane i konfrontowane (ogólnie dostępne) głosy na temat polityki, porządku instytucjonalnego, spraw społecznych i kultury (sztuki, religii itp.), dyskurs publiczny można nazwać makropoziomem (inaczej: makromodułem) komunikacji publicznej, który cechuje się tym, że:

- eksponuje ważne dla różnych wspólnot komunikacyjnych (instytucji i grup społecznych, kulturowych) treści/problemy/sądy/obrazy świata;
- organizuje/zestawia/konfrontuje powszechnie dostępne opinie;
- wyznacza im ramy interpretatywne/aksjologiczne/interakcyjne;
- reguluje właściwe różnym wspólnotom (grupom) społecznym praktyki komunikacyjne itp.

W obrębie tego makromodułu (makroaktu) mieszczą się mniej lub bardziej zinstytucjonalizowane moduły, z których każdy wyróżnia się:

- własną podmiotowością (wspólnotą komunikacyjną);
- tożsamością aksjologiczną (mentalną, kulturową, symboliczną);
- zbiorem (względnie stałych i/lub zrytualizowanych) praktyk komunikacyjnych.

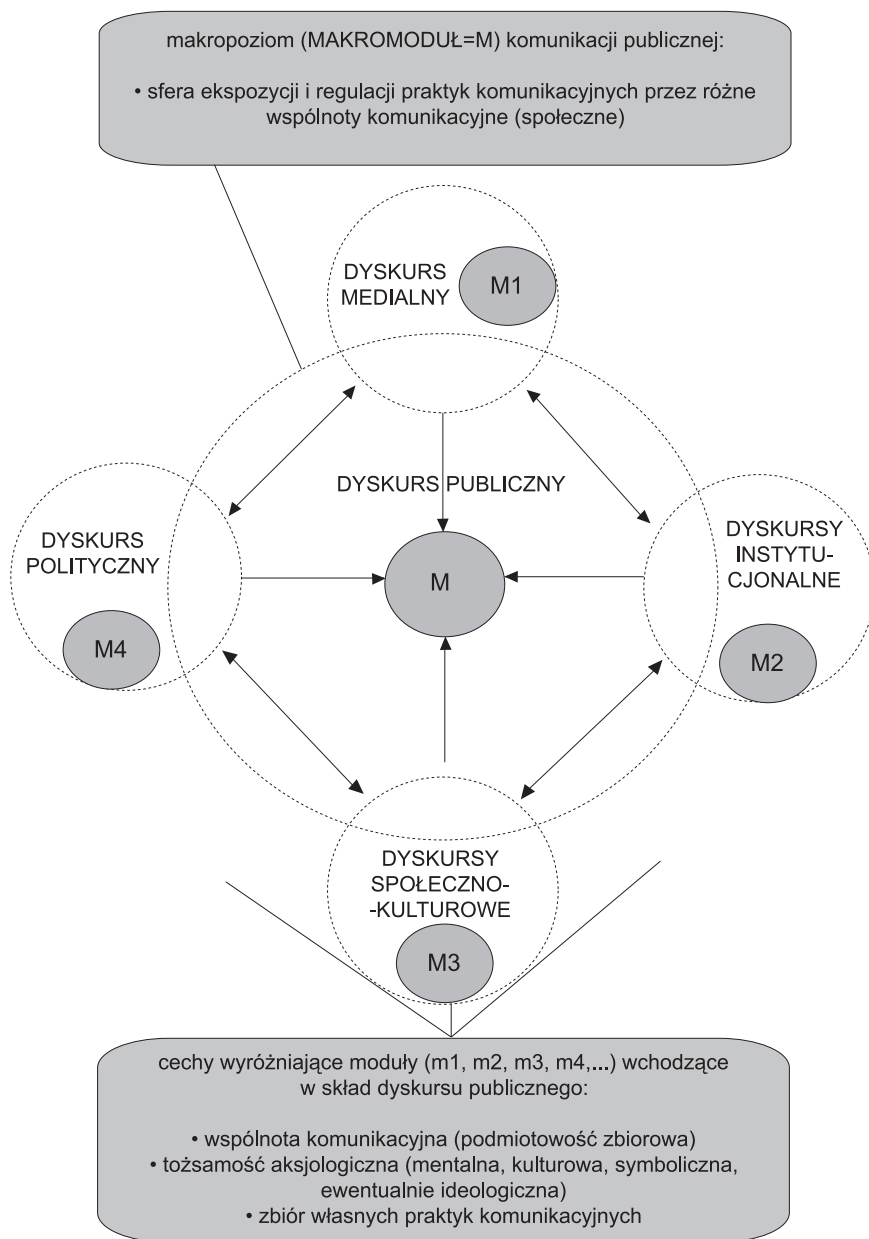
W tej sieci powiązań najbardziej wyraziste pola tworzą: **dyskurs medialny** (jako powszechnie dostępny zbiór treści pochodzących z innych dyskursów), **dyskurs polityki** (jako obszar wyrażania opinii na temat zjawisk i wydarzeń społecznych, a także ich regulacji), **dyskursy instytucjonalne** (np. administracyjno-prawny, szkolny i innych zrytualizowanych/powszechnie dostępnych sfer życia publicznego) oraz **dyskursy społeczno-kulturowe** (obszar komunikacji różnych wspólnot światopoglądowych, kulturowych, jak np. świat ludzi kultury, wspólnot religijnych, subkultur, ekspertów) — (por. Czyżewski, Kowalski, Piotrowski red. 1997: 11).

Uproszczony zarys tego modelu przedstawia rysunek 2.

Tak ogólnie zarysowany model dyskursu publicznego w żaden sposób nie ogarnia wszystkich rejonów komunikacji publicznej. Właściwie można by powiedzieć, że holistyczny jej opis jest niemożliwy choćby z tego powodu, że poszczególne sfery mają różne profile ideologiczne (Bartmiński 2008, por. Kamińska-Szmaj 2011) lub się na siebie nakładają. Próba opisu współczesnego dyskursu publicznego nie jest prosta jeszcze z innego powodu:

- po pierwsze, dominujące w nim miejsce zajmuje dyskurs medialny, gdyż wnika niemalże w każdą sferę życia społecznego (publicznego), kreując jej znaczenia (por. Czachur 2011);
- po drugie, dyskursy nie stanowią zamkniętych obszarów i tworzą sieci wzajemnych relacji (np. bardzo silne związki między sferą polityki i prawno-administracyjną, polegające na tym, że władza ustala porządek życia publicznego, a urząd je reguluje; między sferą polityki a mediów);

stron konfliktu, upamiętnianie doniosłych wydarzeń [...]”, jest ona zatem „źródłem sądów opinii publicznej” (Fras 2006).

Ryc. 2. Moduły komunikacyjne dyskursu publicznego — opracowanie własne

- po trzecie, w każdym z dyskursów ścierają się różne koncepcje ideologiczne (systemy aksjologiczne);
- po czwarte, z jednych dyskursów do drugich przenikają wzorce komunikacyjne, tracąc swą komunikacyjno-gatunkową wyrazistość.

Te wątpliwości badawcze można by odnieść do kilku przykładów ilustrujących „otwarte przestrzenie” między sferami dyskursu publicznego, a właściwie rozmywające się granice między nimi. Na przykład, w jakich kategoriach opisać:

1) popularne audycje typu *talk-show*, w których na temat kontrowersyjnych problemów życia społecznego wypowiadają się politycy, eksperci świata nauki i kultury oraz publicyści lub znane gwiazdy ze świata kultury masowej — czy jest to dyskurs medialny, społeczny, polityczny czy ekspercki?

2) zamieszczane w prasie i na portalach internetowych (często bez informacji kontekstowych) tzw. artykuły sponsorowane, pisane przez dziennikarzy (lub pracowników *public relations*) na zamówienie instytucji finansowych lub gospodarczych — czy jest to dyskurs medialny, ekspercki, korporacyjny czy reklamowy?

Trudno znaleźć odpowiedzi na te pytania, gdyż dotyczą one ogólnej sytuacji metodologicznej analizy dyskursu, która — w przeciwieństwie do metod opartych na sztywnych procedurach badawczych — wymaga wciąż dookreślania zakresu badań, tematu, kryteriów opisu, choć pozwala pojedyncze zjawiska zestawiać w różne konfiguracje interpretacji badawczej.

Podsumowanie

Związki polskiej stylistyki z metodami analizy dyskursu w obszarze badań komunikacji publicznej są szerokie. W tej dziedzinie dokonano między innymi:

— inwentaryzacji uniwersalnych strategii komunikacyjnych (przeważnie o charakterze nakłaniającym) wykorzystywanych na użytek propagandy politycznej, mass mediów i reklamy;

— taksonomii różnych gatunków i formatów wypowiedzi publicznej oraz gatunków użytkowych wykorzystywanych w różnych przestrzeniach komunikowania publicznego;

— rekonstrukcji sfery ideacyjnej dyskursów wywodzących się od różnych wspólnot komunikacyjnych (a więc stereotypów, ram mentalnych, a także ideologii) oraz sfery interakcyjnej (scenariuszy zachowań komunikacyjnych);

— opisu odmian dyskursu publicznego w różnych jego okresach historycznych i w odniesieniu do różnych systemów społeczno-kulturowo-historycznych;

Jakie zatem mogą być perspektywy rozwojowe badań dyskursów w świetle poruszonych w tym tekście zagadnień? Wydaje się, że:

— niedokończone są studia na temat relacji ideologicznych w różnych sferach komunikacji codziennej, a więc pokazujących tak istotne kategorie, jak płeć, władza symboliczna, ekonomia itp.;

— ugruntowania wymagają metody opisu tekstów multimodalnych;

— niezwykle interesującą perspektywę badawczą wniosą studia nad narracjami (w perspektywie tzw. historii mówionych — *oral history* oraz badań pamięci społecznej i tożsamości);

— należy przebudować modele dyskursu, które odsłaniałyby tak ważne kategorie, jak władza symboliczna, relacje władzy–instytucji–kultury.

Bibliografia

- Awdiejew A., Habrajska G. (2004): *Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej*, t. 1, Łask.
- Awdiejew A., Habrajska G. (2006): *Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej*, t. 2, Łask.
- Barczewski R. (2008): *Analiza dyskursu a socjologia. Perspektywa Giddensa i Foucaulta*, [w:] A. Horolets (red.), *Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii*, Toruń.
- Barker Ch. (2005): *Studia kulturowe. Teoria i praktyka*, przeł. A. Sadza, Kraków.
- Bartmiński J. (2006): *Zmiany obrazu świata Polaków we współczesnym dyskursie publicznym*, [w:] *idem, Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin.
- Bartmiński J. (2008): *Wartości i ich profile medialne*, [w:] I. Kamińska-Szmaj, T. Piekot, M. Poprawa (red.), *Ideologie w słowach i obrazach*, Wrocław.
- Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S. (2009): *Tekstologia*, Warszawa.
- Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S., Nycz R. (red.) (2006): *Punkt widzenia w tekście i w dyskursie*, Lublin.
- Bilut-Homplewicz Z., Czachur W., Smykała M. (red.) (2009a): *Lingwistyka tekstu w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*, Wrocław.
- Bilut-Homplewicz Z., Czachur W., Smykała M. (red.) (2009b): *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*, Wrocław.
- Biskupska K. (2011): *Pamięć społeczna w zwierciadle języka. Analiza dyskursu pokolenia przełomu*, Opole.
- Bogółębska B., Worsowicz M. (red.) (2010): *Styl–dyskurs–media*, Łódź.
- Bourdieu P. (2009): *O telewizji. Panowanie dziennikarstwa*, przeł. K. Sztandar-Sztanderska i A. Ziółkowska, red. naukowa M. Jacyno, Warszawa.
- Bralczyk J. (1987): *O języku polskiej propagandy politycznej lat siedemdziesiątych*, Uppsala (wyd. 2., Warszawa 2001).
- Bralczyk J. (2003): *O języku polskiej polityki lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych*, Warszawa.
- Bralczyk J., Mosiołek-Kłosińska K. (red.) (2001): *Zmiany w publicznych zwyczajach językowych*, Warszawa.
- Brzozowska D. (2010): *Dyskurs i jego kolokacje*, [w:] M. Sarnowski i et al. (red. wyd. pol.), *Dyskurs w perspektywie akademickiej. Materiały międzynarodowego okrągłego stołu 3–5 kwietnia 2009 roku w Mińsku*, Wrocław [http://dart.uni.wroc.pl/pdf/dwpa_pl.pdf, dostęp 20 XI 12].
- Chandler D. (2011): *Wprowadzenie do semiologii*, przeł. K. Hallett, Warszawa.
- Chruszczewski P.P. (2011): *Językoznawstwo antropologiczne. Zadania i metody*, Wrocław.
- Czachur W. (2011): *Dyskursywny obraz świata. Kilka refleksji*, „Tekst i Dyskurs — Text und Diskurs” 4.
- Czyżewski M. (2002): *Etnometodologia*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, Warszawa.
- Czyżewski M. (2008): *Elementy i całości. O niektórych dylematach analizy dyskursu*, [w:] A. Horolets (red.), *Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii*, Toruń.
- Czyżewski M., Dunin K., Piotrowski A. (red.) (1991): *Cudze problemy. O ważności tego, co nieważne. Analiza dyskursu publicznego Polsce*, Warszawa.
- Czyżewski M., Kowalski S., Piotrowski A. (red.) (1997): *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*, Kraków.
- Czyżewski M., Kowalski S., Piotrowski A. (2010): *Retoryka i polityka — zamiast wstępu*, [w:] M. Czyżewski, S. Kowalski, T. Tabako (red.), *Retoryka i polityka. Dwudziestolecie polskiej transformacji*, Warszawa.
- Dijk van T.A. (red.) (2001): *Dyskurs jako struktura i proces*, Warszawa.
- Dijk van T.A. (2003): *Dyskurs polityczny i ideologia*, „Etnolingwistyka” nr 15.

- Dobek-Ostrowska B. (2004): *Media masowe i aktorzy polityczni w świetle studiów nad komunikowaniem politycznym*, Wrocław.
- Dominiański Ł. (2004): *Dyskurs M. Foucaulta. Centrum i tajemnica*, „Dialogi Polityczne”, nr 3–4.
- Dubisz S. (1992): *Język i polityka. Szkice z historii stylu retorycznego*, Warszawa.
- Duszek A. (1998): *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa.
- Duszek A. (2010): *Styl jako kategoria krytycznej analizy dyskursu*, [w:] B. Bogólewska i M. Worsowicz (red.), *Styl–dyskurs–media*, Łódź, s. 25–32.
- Duszek A., Fairclough N. (red.) (2008): *Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne podejście w komunikacji społecznej*, Kraków.
- Dziob A. (2010): *Badania narracji — między psychologią, socjologią a językoznawstwem*, „Kwartalnik Językoznawczy”, nr 2.
- Filipkowski P. (2010): *Historia mówiona i wojna. Doświadczenie obozu koncentracyjnego w perspektywie narracji biograficznej*, Wrocław.
- Fiske J. (2005): *Wprowadzenie do badań nad komunikacją*, Wrocław.
- Fiske J. (1994): *Understanding Popular Culture*, London-New York.
- Fras J. (2006): *Komunikacja polityczna*, Wrocław.
- Gajda S. (2001a): *Nowe społeczności dyskursywne a edukacja komunikacyjna*, [w:] J. Bralczyk, K. Mosiołek-Kłosińska (red.), *Zmiany w publicznych zwyczajach językowych*, Warszawa.
- Gajda S. (2001b): *Stylistyka po latach*, [w:] H. Kurkowska i S. Skorupka (red.), *Stylistyka polska*, Warszawa.
- Gajda S. (2004/2005): *Język–językoznawstwo–polonistyka*, „Postscriptum”, nr 1, s. 48–49.
- Gajda S. (2005): *Tekst/ dyskurs oraz jego analiza i interpretacja*, [w:] S. Gajda, M. Krauz (red.), *Współczesne analizy dyskursu. Kognitywa analiza dyskursu i inne metody badawcze*, Rzeszów.
- Gajda S. (2006): *Stylistyka interakcyjna/konwersacyjna — co zacząć?*, [w:] B. Witosz (red.), *Style konwersacyjne*, Katowice.
- Gajda S. (2010): *Nowe media w perspektywie lingwistycznej*, [w:] B. Bogólewska, M. Worsowicz (red.), *Styl–dyskurs–media*, Łódź, s. 25–32.
- Gajda S., Krauz M. (red.) (2005): *Współczesne analizy dyskursu. Kognitywa analiza dyskursu i inne metody badawcze*, Rzeszów.
- Głowiński M. (1991): *Nowomowa po polsku*, Warszawa.
- Goban-Klas T. (2005): *Media i komunikowanie masowe*, Warszawa.
- Godlewski G. (red.) (2004): *Antropologia słowa. Zagadnienia i wybór tekstów*, Warszawa.
- Godzic W. (2002): *Telewizja jako kultura*, Warszawa.
- Goffman E. (2001): *Człowiek w teatrze życia społecznego*, przeł. H. Datner-Śpiewak i P. Śpiewak, Warszawa.
- Golka M. (2009): *Pamięć społeczna i jej implanty*, Warszawa.
- Grzmil-Tylutki H. (2007): *Gatunek w świetle francuskiej teorii dyskursu*, Kraków.
- Grzmil-Tylutki H. (2010): *Francuska lingwistyczna teoria dyskursu. Historia, tendencje, perspektywy rozwojowe*, Kraków.
- Habrajska G., Obrębska A. (red.) (2007): *Mechanizmy perswazji i manipulacji*, Łódź.
- Hałas E. (2002): *Interakcjonizm symboliczny*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, Warszawa.
- Hałas E. (2007): *Symbole i społeczeństwo. Szkice z socjologii interpretatywnej*, Warszawa.
- Horolets A. (red.) (2008): *Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii*, Toruń.
- Howarth D. (2008): *Dyskurs*, przeł. A. Gąsior-Niemiec, Warszawa.
- Jabłońska B. (2006): *Krytyczna analiza dyskursu: refleksje teoretyczno-metodologiczne*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 11, nr 1.
- Kamińska-Szmaj I. (1994): *Judzi, zohydza, ze czci odziera. Język propagandy politycznej w prasie 1919–1923*, Wrocław.
- Kamińska-Szmaj I. (2001): *Słowa na wolności*, Wrocław.
- Kamińska-Szmaj I. (2007): *Agresja językowa w życiu publicznym. Leksykon inwektyw politycznych 1918–2000*, Wrocław.

- Kamińska-Szmaj I. (2011): *Język polityki czy styl//dyskurs polityczny*, [w:] E. Pajewska (red.), *Dyskursy trzeciego tysiąclecia*, Szczecin.
- Kamińska-Szmaj I., Piekot T., Zaśko-Zielińska M. (2006): *Perspektywy badań nad tekstem, dyskursem i komunikacją*, „Oblicza Komunikacji” 1, Wrocław.
- Kamińska-Szmaj I., Piekot T., Poprawa M. (red.) (2008): *Ideologie w słowach i obrazach*, „Oblicza Komunikacji”, Wrocław.
- Kamińska-Szmaj I., Piekot T., Poprawa M. (red.) (2009): *Ideologie codzienności*, „Oblicza komunikacji”, Wrocław.
- Kaszewski K. (2006): *Język dyskusji radiowej. Analiza wypowiedzi słuchaczy w Programie III Polskiego Radia*, Warszawa.
- Kiklewicz A. (2012): *Czwarte królestwo. Język a kontekst w dyskursach współczesności*, Warszawa.
- Kita M. (1998): *Wywiad prasowy. Język–gatunek–interakcja*, Katowice.
- Kloch Z. (2006): *Odmiany dyskursu. Semiotyka życia publicznego w Polsce po 1989 roku*, Wrocław.
- Krakoviak T. (2008): *Analiza dyskursu — próba nakreślenia pola badawczego*, [w:] A. Horolets (red.), *Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii*, Toruń.
- Krasnodębski Z. (2002): *Jürgen Habermas*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, Warszawa.
- Kuciński P., Krzywiec G. (red.) (2011): *Analizować nienawiść. Dyskurs antysemicki jako tekstowe wyzwanie*, Warszawa.
- Kurkowska H., Skorupka S. (2001): *Stylistyka polska*, Warszawa.
- Kvale S. (2004): *InterViews. Wprowadzenie do jakościowego wywiadu badawczego*, przeł. S. Zabielski, Białystok.
- Kvale S. (2010): *Prowadzenie wywiadów*, przeł. A. Dziuban, Warszawa.
- Labocha J. (2008): *Tekst, wypowiedź, dyskurs w procesie komunikacji językowej*, Kraków.
- Laskowska E. (2004): *Dyskurs parlamentarny w ujęciu komunikacyjnym*, Bydgoszcz.
- Levinson S.C. (2010): *Struktura konwersacyjna*, [w:] *idem, Pragmatyka*, przeł. K. Stachowicz, Warszawa.
- Marshall G. (red.) (2004): *Słownik socjologii i nauk społecznych*, red. polska M. Tazbir, Warszawa.
- Marshall G., Tabin M. (red.) (2004): *Słownik socjologii i nauk społecznych*, Warszawa.
- Miczka E. (2002): *Kognitywne struktury sytuacyjne i informacyjne w interpretacji dyskursu*, Katowice.
- Nęcki Z. (2001): *Komunikacja niewerbalna*, Kraków.
- Nijakowski L. (2006): *Domeny symboliczne. Konflikty narodowe i etniczne w wymiarze symbolicznym*, Warszawa.
- Nijakowski L.M. (2008a): *Mowa nienawiści w świetle teorii dyskursu*, [w:] A. Horolets (red.), *Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii*, Toruń.
- Nijakowski M.L. (2008b): *Polska polityka pamięci. Esej socjologiczny*, Warszawa.
- Nowak P. (2008): *Retoryka i propaganda polityczna*, [w:] M. Bałowska, A. Budzyńska-Dacy, P. Wilcek, *Retoryka*, Warszawa.
- Oskiera A. (2006): *Strategie konwersacyjne w dialogu radiowym*, Łask.
- Ostrowski Ł. (2009): *Mowa o rasizmie. Pojęcie rasizmu we współczesnej polskiej prasie antyfaszystowskiej i skrajnie nacjonalistycznej*, Warszawa.
- Otrocki M. (2006): *Dyskurs — pojęcie jako perspektywa. W stronę modelu analizy dyskursu Normana Fairclougha*, [w:] I. Kamińska-Szmaj, T. Piekot i M. Zaśko-Zielińska (red.), *Perspektywy badań nad tekstem, dyskursem i komunikacją*, „Oblicza Komunikacji” 1, Wrocław.
- Oukhvanova I.F. (2004): *Perspectives and Methods of Political Discourse Research*, Minsk.
- Ożóg K. (2004): *Język w służbie polityki*, Rzeszów.
- Paveaux M.A., Sarfati G.E. (2009): *Wielkie teorie językoznawcze. Od językoznawstwa historyczno-porównawczego do pragmatyki*, przeł. I. Piechnik, Kraków.
- Pawłowski A. (2010): *Empiryczne i ilościowe metody badań wobec naukowego statusu współczesnego językoznawstwa*, [w:] P. Stalmaszczyk (red.), *Metodologie językoznawstwa. Filozoficzne i empiryczne problemy w analizie języka*, Łódź.
- Piekot T. (2006a): *Dyskurs polskich wiadomości prasowych*, Kraków.

- Piekot T. (2006b): *Przyszłość badań nad komunikacją*, [w:] I. Kamińska-Szmaj, T. Piekot i M. Zaśko-Zielińska (red.), *Perspektywy badań nad tekstem, dyskursem i komunikacją*, „Oblicza Komunikacji” 1, Wrocław.
- Pisarek W. (1976): *Język w służbie propagandy*, Wrocław.
- Poprawa M. (2009): *Telewizyjne debaty polityków jako przykład dyskursu publicznego*, Kraków.
- Rancew-Sikora D. (2007): *Analiza konwersacyjna*, Toruń.
- Rapley T. (2010): *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*, przeł. A. Gąsior-Niemiec, Warszawa.
- Rasiński L. (2009): „Reguły” i „gry” świata społecznego — Wittgenstein, de Saussure i zwrot lingwistyczny w filozofii społecznej, [w:] *Język, dyskurs, społeczeństwo. Zwrot lingwistyczny w filozofii społecznej*, Warszawa.
- Rasiński L. (red.) (2009): *Język, dyskurs, społeczeństwo. Zwrot lingwistyczny w filozofii społecznej*, Warszawa.
- Riesigl M. (2010): *Dyskryminacja w dyskursach*, przeł. D. Przepiórkowska, „Tekst i Dyskurs — Text und Diskurs” 3.
- Rose G. (2010): *Interpretacja materiałów wizualnych. Krytyczna metodologia badań nad wizualnością*, przeł. E. Klekot, Warszawa.
- Sambor J. (red.) (1985): *Nowo-mowa. Materiały z sesji naukowej poświęconej problemowi współczesnego języka polskiego odbytej na Uniwersytecie Jagiellońskim w dniach 16 i 17 stycznia 1981*, London.
- Szkudlarek-Śmiechowicz E. (2011): *Tekst w radiowej i telewizyjnej debacie politycznej*, Łódź.
- Szpociński A. (red.) (2009): *Pamięć zbiorowa jako czynnik integracji i źródło konfliktów*, Warszawa.
- Szpyra-Kozłowska J., Karwatowska M. (2008): *O języku płci*, Lublin.
- Sztompka P. (2008): *Życie codzienne — temat najnowszej socjologii*, [w:] P. Sztompka, M. Bogunia-Borowska (red.), *Socjologia codzienności*, Kraków.
- Sztompka P., Bogunia-Borowska M. (red.) (2008): *Socjologia codzienności*, Kraków.
- Tomanek P. (2008): *O swoistości socjologicznej analizy dyskursu*, [w:] A. Horolets (red.), *Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii*, Toruń.
- Warchała J. (1991): *Dialog potoczny a tekst*, Katowice.
- Witosz B. (red.) (2006): *Style konwersacyjne*, Katowice.
- Witosz B. (2009a): *Dyskurs i stylistyka*, Katowice.
- Witosz B. (2009b): *Tekst a/i dyskurs w perspektywie polskiej tradycji badań nad tekstem*, [w:] Z. Bilut-Homplewicz, W. Czachur, M. Smykała (red.), *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*, Wrocław.
- Witosz B. (2010): *O dyskursie wykluczenia i dyskursach wykluczonych z perspektywy lingwistycznej*, „Tekst i Dyskurs — Text und Diskurs” 3.
- Wodak R. (2011): *Wstęp: Badania nad dyskursem — ważne pojęcia i terminy*, [w:] R. Wodak, M. Krzyżanowski (red.), *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*, przeł. D. Przepiórkowska, Warszawa.
- Wodak R., Krzyżanowski M. (2011): *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*, przeł. D. Przepiórkowska, Warszawa.
- Wojtak M. (2010): *Styl dziennikarstwa prasowego w perspektywie dyskursowej*, [w:] B. Bogulebska, M. Worsowicz (red.): *Styl-dyskurs-media*, Łódź, s. 25–32.
- Wojtak M. (2011): *O relacjach dyskursu, stylu, gatunku i tekstu*, „Tekst i Dyskurs — Text und Diskurs” 4.
- Ziółkowski M. (2002): *Język i komunikowanie*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, Warszawa.
- Żydek-Bednarczuk U. (1994): *Struktura tekstu rozmowy potocznej*, Katowice.
- Żydek-Bednarczuk U. (2005): *Wprowadzenie do lingwistycznej analizy tekstu*, Kraków.

Public discourse studies in the light of Polish stylistics — the tradition, the present, the prospects

Summary

The article is an overview of the achievements of Polish stylistics and text studies in public discourse studies. In part one the author examines transformations of linguistic schools related to the evolution of discourse schools (from discourse analysis to critical discourse analysis), which occurred as a result of the borrowing of research concepts of the humanities and social sciences devoted to the analysis of language in social, media and political communication, as well as the impact of linguistics on the evolution of discourse analysis in these disciplines (e.g. sociology). In part two the author provides a synthesis of studies concerning Polish public discourse as well as an outline of the research field and a synthesis of research terminology.

Keywords: public discourse, discourse analysis, critical discourse analysis, language in social communication.